

Editorial

Sociální význam sportu a jeho sociologická relevance

Dino Numerato

První letošní číslo *Sociálních studií* se zabývá tématem, na jehož sociologickou relevanci časopis již několikrát, byť spíše nenápadně, upozornil. Řeč je o sportu. Před pěti lety se na obálce čísla *Život v pohybu (Sociální studia 1/2006)* objevil fotbalista Didier Droghba, útočník Chelsea s národností Pobřeží slonoviny. V souladu s názvem čísla Droghba symbolizoval pohyb nejen tělesný, ale také pohyb na pracovním trhu, pohyb napříč geografickými hranicemi a nakonec i pohyb symbolů a kapitálu. Předloni se na obálce objevila plachetnice (*Sociální studia 3/2009*), jež odkazovala na kolektivně sdílenou představu procesu individualizace. Jednoznačně nejsportovnějším příspěvkem v historii časopisu pak byl esej Radima Marady (2009), který zejména na příkladu nových forem fotbalového fanouškovství nabídl příspěvek k ujasnění konceptu transnacionalismu.

Předkládané číslo dále posunuje sport z periferie blíže k centru sociálněvědního zájmu. K tomu ostatně odkazuje už obálka čísla, z níž k četbě vyzývá Diego Maradona, respektive oltář, na němž je fotografie argentinského fotbalisty, stejně jako jeho „záračný a svatý vlas“. Oltář se objevuje v centru Neapole, tedy ve městě, jež ve druhé polovině osmdesátých let uvedl Maradona do fotbalového, ale i do sociálního, kulturního a postmoderního religiózního opojení. Oltář představuje jedno z mnoha poselství tohoto čísla: fotbal může být náhradou náboženství (Coles 1975).

Maradona přivedl neapolský tým dvakrát k vytouženému vítězství v Serii A, a když nastoupil v roce 1990 v semifinále Mistrovství světa ve fotbale v Neapoli za Argentinu proti domácí Itálii, fanoušci mu prostřednictvím jednoho z transparentů omluvně vzkázali, že ho sice „milují, ale že jejich vlastí je Itálie“. Maradona je s nadsázkou i bez ní po sv. Gennarovi druhým neapolským svatým. A Diegova svatost není omezena na místo, jež se pro něj stalo druhým domovem. Při hledání referenčních bodů v globálním budování kultu vedou stopy do rodné Argentiny. Stadion *La Bombonera* nebo předměstí *Villa Fiorito* v Rio de Janeiru se staly poutními místy, kam fanoušci přijíždějí oslovovat kult svého boha. Mytologickou pozici, jakou zaujímá Dios Diego, nejzřetelněji symbolizuje založení Maradonovy církve v roce 1998 (srovnej Archetti 2001, Salazar-Sutil 2008).

Tolik stručně k několika z nekonečně mnoha významů, jež skrývá oltář s Diegem Maradonou. Jak jsme naznačili, sport v tomto čísle není jen ojediněle a nahodile reflektován, ale stává se primárním předmětem našeho zájmu. Náš pohled se tak do jisté míry vymyká i historicky reprodukovánému intelektuálnímu odstupu od sportu, tolik běžnému

pro akademickou perspektivu pěstovanou na ne-sportovních výzkumných institucích, která často posiluje dojem nepatřičnosti, nerespektování a neadekvátnosti tématu. Primární zaměření na sport je v kontextu české porevoluční sociologické produkce prvenstvím.¹

Připomeňme, že systematický a nikoli pouze okrajový zájem o sport nebyl klasickým představitelům sociologického myšlení úplně cizí. Zatímco soustředěná pozornost věnovaná sportu Norbertem Eliasem (Elias a Dunning 1986) či Pierrem Bourdieuem (například 1978, 1980, 1984, 1998) je poměrně známá, stejně jako tvorba Thorstena Veblena (1999) nebo Johana Huizingy (2000), menší povědomí existuje o Giddensově, byť spíše studentském, zájmu o sport. Na London School of Economics obhájil Anthony Giddens magisterskou práci s názvem *Sport and Society in Contemporary England* (srovnej Dunning 2004).

Na rozdíl od českého akademického prostředí je sociologie sportu relativně běžnou náplní aktivit sociálněvědních pracovišť v zahraničí, a to především v anglosaském světě. Historicky se přitom sociologie sportu jako vědecká subdisciplína institucionalizuje v šedesátých letech v Severní Americe,² kdy dochází k expanzi univerzit, roste důraz na publikační činnost, sociologie jako věda se specializuje, sociologické myšlení se stále častěji stává součástí veřejného diskurzu v debatách na téma rasy³ či genderu a sport hraje důležitou roli v průběhu studené války (Coakley a Dunning 2000, Ingham a Donnelly 1997). Ustavuje se mezinárodní asociace sociologie sportu, zprvu the *International Committee for the Sociology of Sport* (ICSS), nyní *International Sociology of Sport Association* (ISSA) s prvním odborným periodikem oboru, *The International Review of Sport Sociology*. Od té doby prochází sociologie sportu dlouhým vývojem a zdá se, že stabilní pozici sportovní sociologie neoslabí ani post-krizové škrty veřejného financování univerzit.

Ke globálnímu posílení sociálněvědního zájmu o sport jistě přispějí i blížící se Letní olympijské hry v Londýně 2012. S těmi není spojena jen masivní podpora směřovaná na zdokonalování sportovního výkonu a mohutné investice do zařízení, technologií nebo zdokonalování organizace a managementu sportu. Průvodním jevem bobtnajícího komplexu olympijského průmyslu je i silící poptávka po sociálněvědní reflexi. Zhmotněním takového procesu je kromě otevírání pracovních příležitostí v oboru sociologie sportu a oborech příbuzných, k němuž došlo v uplynulých několika letech, i téměř čtyřicet speciálních čísel odborných, a v některých případech ne-sportovních časopisů, které u příležitosti Letních olympijských her vydá jeden z klíčových aktérů globálního akademického vydavatelského průmyslu, nakladatelství Routledge.

¹ Hovoříme-li o prvenství, neměli bychom opomenout sportovní sociologické úsilí, jež je v České republice praktikováno na fakultách tělesné výchovy a sportu a jež má své zavedené sportovní a kinantropologické časopisy. Záměrem výzvy k podávání příspěvků do tohoto čísla bylo práce autorů a autorek z těchto pracovišť do připravovaného čísla integrovat, a případně je uvést do povědomí sociologické komunity. Výzva se však nesetkala s výraznou odezvou, a tak ke zmiňované integraci, přinejmenším pro tuto chvíli, nedošlo.

² Samotný termín „sociologie sportu“ se poprvé objevuje v názvu monografie Heinze Risseho, *Soziologie des Sports*, publikované v roce 1921.

³ Ne náhodou stojí v pozadí ikonického protestu dvou amerických sprinterů Tommieho Smithe a Johna Carlose na OH v Mexico City 1968 sociolog, přítel obou sprinterů, Harry Edwards (Field 2010).

Při zdůvodňování sociologické relevance sportu nám ale nejde o to, abychom se odkazovali na prvenství, (sociologické) celebrity či světovost. Tyto kategorie jsou ostatně užitečnější právě k samotné analýze povahy pozdně moderního sportu a spíše než k legitimizaci sociologického zájmu o sport by měly přispět k sociologickému dešifrování sportovní, a někdy i akademické praxe, a tedy i k pochopení pozdně moderního sociálního jednání.

Sociologie sportu například ukazuje – vypůjčíme-li si jeden ze základních argumentů sociologické sportovní učebnice, jež má nárok stát se klasickou (Coakley 2008) –, že sport není pouhou sférou, v níž dochází k reprodukci sociálního uspořádání, ale že je zároveň i sférou, skrze niž se proměňuje sociální uspořádání a vrstvení samotné. Při jedné z redakčních porad v brněnském sportbaru jsme se dotkli tématu, proč někteří štamgasti z řad fanoušků Manchesteru United najednou odložili červené šály spjaté s oficiálními barvami klubu, a vyměnili je za šály zlatozelené, tedy vyvedené v původních barvách, jež byly s klubem, stejně jako název Newton Heath, spojeny do roku 1902. Jev, který bylo možné pozorovat na stadiónu Old Trafford, zrovna tak jako v globálním veřejném prostoru, od Švédska přes Taiwan k Mexiku, tvořil součást globální protestní kampaně proti klubové politice majitelů klubu, rodiny mediálního magnáta Malcolma Glazera a byl veden dvěma sdruženími fanoušků: *The Manchester United Supporters Trust* a *The Independent Manchester United Supporters Association*. Za kampaní, jež sounáležitost komunity *Mancunians* vyjádřila sloganem *Love United, Hate Glazer* a jež byla vyvrcholením protestních aktivit, které se objevily již v roce 2005,⁴ stála mimo jiné společnost *Blue State Digital*, která se podílela na úspěšné prezidentské kampani Baracka Obamy.

Profesionalizovaná anatomie přes internet organizovaného a skrze globální média propagovaného protestu, jehož aktéři bojovali proti komerčnímu zneužití fotbalu a přestupové politice klubu, která měla negativní dopad nejen na sportovní výkon, ale i na tradiční identitu klubu a autenticitu sportovního prožitku, nemá relevanci ryze sportovní. Sociologická analýza takové události vypovídá mnohé o současných formách protestu obecně. Při pohledu na nedávnou lékařskou kampaň „Děkujeme, odcházíme“ nemusíme chodit daleko, abychom viděli některé strukturální podobnosti v organizaci protestu, byť v mnohem menším měřítku.

A hovoříme-li o fotbalových fanoušcích a spíše společenské než sportovní relevanci sportu, jistě stojí za zmínku, že tribuny britských fotbalových stadionů, jejichž socio-ekonomická struktura se zásadně proměnila po tragických událostech z druhé poloviny osmdesátých let dvacátého století (například Haynes 1995, Giulianotti 1999, King 1998) v návaznosti na zavedení bezpečnostních opatření a současně se silící komodifikací fotbalu, sloužily jako prostory k pilotnímu testování CCTV technologie, která později ovládla městské prostory britských měst. I z tohoto pohledu je důležité sledovat dopad mega-sportovních událostí v termínech bezpečnostního dědictví a posílení mechanismů dohledu v městském prostoru (Giulianotti a Klauser 2010).

To jsou všechna témata, jež mohou být předmětem sociologicko-sportovního zkoumání a jež mohou mít význam nejen empirický, ale i teoretický. Sociologii sportu nelze vnímat jen

⁴ V daném roce protestující fanoušci mimo jiné založili vlastní klub *FC United of Manchester*, který začal hrát v nejnižší anglické soutěži. Na utkání chodilo v průměru více než 2500 diváků a nejvyšší návštěvnost dosahovala 6000 diváků (Brown 2008).

jako subdisciplínu, v níž je aplikována obecná sociologická teorie, ale zároveň jako oblast, v níž může docházet k rozvoji a revidování sociální teorie (Giulianotti 2004). Pochopení technologie dohledu užívané na stadionech, ale i mimo ně, ať už v podobě kamer, organizace prostoru na tribunách nebo identifikačních karet fanoušků, může být například cestou k rozvíjení Foucaultova konceptu disciplinace a dohledu. Studium alter-globalizačních hnutí ve sportu nebo *skrze* sport (Harvey, Safai a Horne 2010) může přispět k budování teorie nových sociálních hnutí nebo k pochopení povahy pozdně moderní reflexivity. K pochopení reflexivity by jistě přispělo i studium společenské a environmentální odpovědnosti, jež byla inkorporována do sportovního diskurzu zejména v posledním desetiletí a zintenzivněna v důsledku ekonomické krize, která se vynořila v roce 2008. Analýza projevů národních náklonností v kontextu globalizace může přispět k rozvíjení konceptu identity (Bairner 2001) a ustavení nové mediálně-sportovní reality, v níž se mění pravidla sportovních disciplín, pod tíhou globální poptávky se posouvají začátky sportovních klání a zvyšuje se fyzické zatížení sportovců, může přispět k rozvíjení Baudrillardova konceptu *simulaker*.

Příspěvek k pochopení širších společenských procesů stejně jako k rozvíjení sociální teorie nabízí i předkládané číslo *Sociálních studií*. Výjimkou potvrzující pravidlo, v našem případě tvrzení o primárně sportovním zaměření čísla, je úvodní stať Jiřího Kabeleho. Ten detailně popisuje badatelskou atmosféru, jež se začátkem osmdesátých let vytvořila ve *Sportpropagu*, konkrétněji v *Oddělení komplexního prognostického modelování*. Kabele ve svém článku věrně popisuje, jak dělaly vědu osobnosti, jež „by na studiích asi ani ve snu nenapadlo, že ‚skončí‘ u sportu“, a jak se pod zástěrkou zájmu o „nevažné“ téma kultivuje zájem o témata „zásadní“. Čtenáři přibližuje, jak se ve sportovním zákrytu a nezávisle na vnějších ideologických tlacích vedla diskuse o obecné metodologii sociálních věd, jak se *skrze* zaujetí pozice vůči metodě komplexního prognostického modelování formovaly různé formy sociologického vědění a jaký mělo působení v Oddělení komplexního modelování dopad na profesní biografie zúčastněných.

Dino Numerato ve své stati čerpá z etnografické studie českého jachtingu a odkazuje na dílo klasika sociologie Maxe Webera. Neuvažuje přitom v intencích klasické weberianské sociologie sportu, jež se zabývá modernizací, a tedy i byrokratizací a racionalizací moderního sportu, a nedrží se ani Weberova porozumění sportu ve vztahu k puritánské etice. Ta sportu přiřkla dvojí význam: Sport byl na jedné straně respektován potud, pokud sloužil racionálním cílům a fyzická aktivita představovala odpočinek po práci. Na straně druhé, sport byl současně vystaven i puritánské averzi kvůli podezření ze způsobu, jakým jsou ve sportu spontánně vyjádřeny nekontrolovatelné impulzy. Numerato naproti tomu promýšlí Weberův koncept odkouzlení a zabývá se sociální povahou zdánlivě individuálního sportu, jachtingu, v bývalém Československu a následně v České republice. Naznačuje, jak byla okouzující povaha jachtingu, jež se konstitovala za komunistického režimu, vystavena po roce 1989 destruktivnímu působení hrozeb odkouzlení, a jak se jachting stal opětovně okouzlejším.

Ondřej Špaček ve své kvantitativní analýze dat sesbíraných v rámci Eurobarometru (2004 a 2009) poukazuje na sociální podmíněnost pohybových a sportovních aktivit v České republice. Porovnáním dat s evropským kontextem naznačuje, že míra sociální nerovnosti participace ve sportu v České republice dosahuje evropského průměru. Ondřej Špaček potvrzuje závěry vědění naakumulovaného při výzkumu sociálních nerovností sportovní participace a poukazuje na podmíněnost genderovou, věkovou a podle socioekonomického postavení.

V závěru se zamýšlí nad bariérami sportovní participace a pozastavuje se mimo jiné nad rolí sportovních zařízení. Podotýká, že zatímco veřejné politiky zdůrazňují absenci infrastruktur coby jednu z klíčových bariér sportovní participace, česká populace takový názor nesdílí. Výjimku představují obyvatelé menších venkovských sídel, pro něž je absence sportovních zařízení silně pocíťovanou překážkou sportovní participace.

Tři stati založené na empirických datech jsou obohaceny dvěma příspěvky esejistické povahy. Arnošt Svoboda ve svém eseji inspirovaném prací Pierra Bourdieua promýšlí povahu pole profesionálního sportu, situuje pole sportu do vztahu s poli ekonomiky, politiky, legislativy a masových médií a zdůrazňuje jeho relativně autonomní povahu. Současně s tím se zabývá otázkou autenticity v současném profesionálním sportu. Arnošt Svoboda překračuje analytické dimenze načrtnuté Pierrem Bourdieuem a rozvíjené jeho následovníky (například Clément, Defrance a Pociello) a připomíná roli medicínských a technologických expertních systémů, jež se sice objevují už současně s ustavením moderního sportu, ale jejichž dopad na autentickou povahu a autonomii soudobého sportu nadále nabývá na významu.

Vanda Thorne ve svém historicky laděném příspěvku srovnává roli, kterou v československé historii měly sokolské hnutí a spartakiáda a s nimi spjaté formy ritualizovaného masového cvičení probíhající na pozadí dvou radikálně odlišných politických a ideologických agend. Zatímco sokolské hnutí bylo spjato s primárně individuálním a etickým přístupem k tělu a bylo silně vázáno na identitu národní, spartakiádní tělo, pro něž byla charakteristická estetika státně řízené propagandy, odkazovalo ke komunistické ideologii a posilovalo obraz kolektivizovaných mas. Vanda Thorne zdůrazňuje, že za fasádou výhradně tělesného a státem diktovaného estetického imperativu nicméně zůstala potenciálně nekontrolovatelná mysl spartakiádních účastníků.

Tematickou různorodost čísla posiluje Jana Pokorná, která se zabývá sportem žen v médiích. V sekci *Recenze* čte Alice Navrátilová kriticky knihu editovanou Rogerem Levermorem a Aaronem Beacomem věnovanou sportu jako nástroji sociálního rozvoje. Zuzana Botiková pak recenzuje knihu Alana Bairnera, jež se zabývá vztahem sportu a nacionalismu v kontextu globalizačních procesů.

Zmíněné studie navzdory různorodosti témat zdaleka nepokrývají diferenciaci zájmů současného sociologicky-sportovního zkoumání. Chceme-li se držet českých podmínek, jichž se ostatně dotýká většina publikovaných příspěvků, za další zkoumání jistě stojí nedávný fenomén sportizace politiky, a s tím související politizace sportovních komunitních zájmů. Příkladem takových procesů, jež svým významem překračují prosté spojování sportovního úspěchu nebo sportovní celebrity s politickou stranou, mohou být komunální volby z podzimu roku 2010. Pozornosti hodné jsou jistě například úspěšná kandidatura fanoušků vršovických klubů Bohemians a Slavia sdružených v hnutí *Desítka pro domácí*, volební kampaň v tradičně hokejovém městě Kladně, kde se jedním z klíčových témat volební agendy stala otázka, zda se postaví nová multifunkční hala za miliardu korun, nebo se rekonstruuje stávající za 300 milionů korun, případně opakující se úspěchy *Liberecké unie pro sport a zdraví*. Z historického pohledu by bylo zajímavé i sledovat, do jaké míry se formalizují dříve veřejně neviditelné, neformální a klientelistické sociální sítě ustavené jako součást neziskových sportovních aktivit. Jaký by asi byl výsledek analýzy sítí, jež by dokázala poukázat na pravidelnosti ve složitém propletení vztahů mezi politiky, sportovními funkcionáři, kontrolory funkcionářů a s ohledem

na korupční aféry třeba i představiteli policie a zástupci médií? I v tomto kontextu se můžeme ptát, zda role sportovního neziskového sektoru, kde zejména v malých sídlech být starostou mnohdy znamená i být předsedou fotbalového oddílu, může zůstat v české sociologii opomenuta nebo podceněna přirovnáním sportovních klubů a svazů ke spolku zahrádkářů a šachistů.

Relevance sportu pro sociologii nespočívá jen v politickém, ale v socio-kulturním významu sportů. Může být podnětné sledovat procesy, kdy české sportovní hnutí doplácí na funkcionářský klientelismus a spojenectví se Sazkou, kdy sportovní hnutí žije ve stínu dvou polo-mega-událostí, nebo kdy se korupční aktéři odvolávají na to, že problém korupce není problémem sportovním, ale celospolečenským a že sport je v jistém smyslu obětí neviditelného systému. A kromě zaměření na politicky či morálně problematické souvislosti je důležité sledovat i neutrálnější procesy. Toto číslo *Sociálních studií* je vydáváno ve chvíli, kdy česká těla začíná formovat marketingově zdatná zumba, kdy tradičně silné házenkářské hnutí bojuje o zájem v podmínkách, v nichž se stabilizuje popularita hokejbalu nebo florbalu, kdy subkultury snowboardistů hájí autenticitu vlastního sportu postiženého komercializací a masovostí a kdy zvláštní vzestup, především u dětí a mládeže, zažívá sport gentlemanů, ragby, jež prostřednictvím projektu *Sport bez předsudků* dokáže umně poukázat na společenskou užitečnost sportu, zejména v souvislosti s prevencí kriminality a patologických jevů. Za sociologickou pozornost stojí v tomto ohledu také relativně (tj. ve srovnání se zahraničím) malá pozornost věnovaná jinak historicky permanentně přítomnému propojení sportu a sociální, neboli sportu jako nástroji sociálního rozvoje, posilování sociální integrace, sociální koheze nebo obecněji tvorbě sociálního kapitálu, tedy deficit, jenž může být důsledkem historicky budované podezřavosti ze sociálního inženýrství. Sociologie sportu je tak v českém kontextu postavena mimo jiné před následující otázkou: Jaké jsou sociální významy sportů, jak je sociálně využíváno pro rozvoj sportovních disciplín nebo také, do jaké míry může být ono sociálně nezamýšleným vedlejším produktem sportovních aktivit?

Jak uvedl jeden komentátor v časopise *Foreign Policy*, „když akademici píšou o sportu, jsou schopni dosáhnout nemožného: vysát ze sportovní podívané veškeré potěšení a radost“ (Foer 2006: 86 in Thibault 2009: 1). Doufáme, že toto monotematické číslo k omezení radosti z podívané nebo i pohybu nikterak nepřispěje a že publikované příspěvky nabídnou inspirativní čtení. Zároveň věříme, že příští editorial podobného monotematického čísla v kontextu obecné sociologie už nebude muset být jen jakýmsi *déjà vu* legitimizační hry, kterou zažívala severoamerická sociologie sportu v 60. letech (Ingham a Donnelly 1997), že nebude jen nahodilým zpestřením v „seriózní“ sociologické práci, že třeba i ovlivní směr bádání individuálních výzkumů a že podnítl i větší konfrontaci tvorby sportovních a ne-sportovních akademických sociologických komunit.

Literatura

- ARCHETTI, Eduardo P. 2001. „The Spectacle of a Heroic Life: The Case of Diego Maradona.“ s. 151–163 in ANDREWS, David L. a JACKSON, Steve J. (Eds.) *Sport Stars: The Cultural Politics of Sporting Celebrity*. London: Routledge. 304 s. ISBN 9780415221191.
- BAIRNER, Alan 2001. *Sport, Nationalism and Globalization*. New York: SUNY. 207 s. ISBN 9780791449127.

- BOURDIEU, Pierre. 1978. „Sport and Social Class.“ *Social Science Information*, 17 (6): 819–840. ISSN 1461-7412.
- BOURDIEU, Pierre. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard: Routledge & Kegan Paul. 613 s. ISBN 9780415045469.
- BOURDIEU, Pierre. 1988. „Program for a Sociology of Sport.“ *Sociology of Sport Journal*, 5 (2): 153–161. ISSN 1543-2785.
- BOURDIEU, Pierre. 1998. „The State, Economics and Sport.“ *Sport in Society*, 1 (2): 15–21. ISSN 1743-0445.
- BROWN, Adam. 2008. „Our Club, our Rules‘: Fan Communities at FC United of Manchester.“ *Soccer & Society*, 9 (3): 346–358. ISSN 1743-9590.
- COLES, Robert W. Football as a Surrogate Religion. In HILL, Michael. (Ed.) *A Sociological Yearbook of Religion in Britain*. London: SCM Press, 1975, s. 20–39. ISBN 9780334016281.
- COAKLEY, Jay. 2008. *Sports in Society: Issues and Controversies*. New York, NY: McGraw-Hill. 688 s. ISBN 9780073376547
- COAKLEY, Jay a DUNNING, Eric. (Eds.) 2000. *Handbook of Sports Studies*. London: Sage. 570 s. ISBN 9780761949497.
- DUNNING, Eric. 2004. „Sociology of Sport in the Balance: Critical Reflections on Some Recent and More Enduring Trends.“ *Sport in Society*, 7 (1):1–24. ISSN 1743-0445.
- ELIAS, Norbert. a DUNNING, Eric. 1986. *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process*. Oxford: Blackwell. 313 s. ISBN 9780631146544.
- FIELD, Russell. 2010. „To Remember is to Resist‘: An Introduction.“ *Sport in Society* 13 (1):6–11. ISSN 1743-0445.
- HAYNES, Richard. 1995. *The Football Imagination: The Rise of Football Fanzine Culture*. Aldershot: Arena. 169 s. ISBN 9781857422139.
- HARVEY, Jean, HORNE, John a SAFAI, Parissa. 2009. „Alter-globalization, Global Social Movements, and the Possibility of Political Transformation Through Sport.“ *Sociology of Sport Journal*, 26 (3): 383–403. ISSN 1543-2785.
- INGHAM, Alan G. a DONNELLY, Peter. 1997. „A Sociology of North American Sociology of Sport: Disunity in Unity, 1965–1996.“ *Sociology of Sport Journal*, 14 (4): 362–418. ISSN 1543-2785.
- FOER, Franklin. 2006. „The Goals of Globalization.“ *Foreign Policy*, 153: 86–87. ISSN 0015-7228.
- GIULIANOTTI, Richard. 1999. *Football: A Sociology of the Global Game*. Cambridge: Polity Press. 218 s. ISBN 9780745617688.
- GIULIANOTTI, Richard. (Ed.) 2004. *Sport and Modern Social Theorists*. Houndmills: Palgrave. 264 s. ISBN 9780333800782.
- GIULIANOTTI, Richard a KLAUSER, Francisco. 2010. „Security Governance and Sport Mega-events: Toward an Interdisciplinary Research Agenda.“ *Journal of Sport & Social Issues*, 34 (1): 49–61. ISSN 1552-7638.
- HUIZINGA, Johan. 2000. *Homo Ludens*. Praha: Dauphin. 297 s. ISBN 8072720201.
- KING, Anthony. 1998. *The End of the Terraces: The Transformation of English Football in the 1990s*. Leicester: Leicester University Press. 242 s. ISBN 9780718501273.
- MARADA, Radim. 2009. „Rodáci, odrodilci a adoptovaní: Sport v transnacionálních souvislostech.“ *Sociální studia* 6 (1): 127–154. ISSN 1214-813X.
- SALAZAR-SUTIL, Nicolás. 2008. „Maradona Inc: Performance Politics off the Pitch.“ *International Journal of Cultural Studies* 11 (4): 441–458. ISSN 1460-356X.
- THIBAUT, Lucie. 2009. „Globalization of Sport: An Inconvenient Truth.“ *Journal of Sport Management* 23 (1): 1–20. ISSN 1543-270X.
- VEBLEN, Thorstein. 1999. *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Slon. 344 s. ISBN 9788085850710.